

Självständigt arbete på grundnivå

Independent degree project – first cycle

Barnperspektiv och föräldraförmåga?

En undersökning inom socialtjänstens vuxenutredningar

Emma Bergström & Teresia Tordsdotter

Mittuniversitetet

MID SWEDEN UNIVERSITY

Campus Härnösand Universitetsbacken 1, SE-871 88. Campus Sundsvall Holmgatan 10, SE-851 70 Sundsvall.

Campus Östersund Kunskapens väg 8, SE-831 25 Östersund.

Phone: +46 (0)771 97 50 00, Fax: +46 (0)771 97 50 01.

MITTUNIVERSITETET

Avdelningen för Socialt arbete

Examinator: Masoud Kamali, Masoud.Kamali@miun.se

Handledare: Charlotte Persson, Charlotte.Persson@miun.se

Författare: Emma Bergström, embe1105@student.miun.se & Teresia Tordsdotter, teto1102@student.miun.se

Utbildningsprogram: Socionomprogrammet, 210 hp

Huvudområde: Socialt arbete

Termin, år: VT, 2014

Barnperspektiv och föräldraförmåga?

*En undersökning inom
socialtjänstens vuxenutredningar*

Kurs: Själständigt arbete, SA046G 15 hp
MITTUNIVERSITETET ÖSTERSUND
SOCIONOMUTBILDNINGEN 2014-05-22
EMMA BERGSTRÖM OCH TERESIA TORSDOTTER

Sammanfattning/Abstract

Denna studie har undersökt hur socialsekreterare inom fyra kommuner i mellersta Norrland upplever tillämpningen av barnperspektivet och beaktningen av föräldraförmåga vid utredningar gällande föräldrar med missbruksproblematik. Med en hermeneutisk ansats har undersökningen baserats på en kvalitativ metod med inriktning på semistrukturerade intervjuer och en granskning av utredningsmallarna. Två teoretiska begrepp som studien genomgående analyserat utefter är barnperspektivet och föräldraförmåga. Resultatet av studien visar att barnperspektivet tas i större beaktning i utredningsförfarandet inom vuxenstöd än föräldraförmåga, medan barn- och familjeenheten får största ansvaret av föräldraförmåga om den bedömts kunna vara bristfällig. Detta då socialsekreterarna poängterar att fokus inom vuxenstöd ligger på föräldrarnas behov av hjälp gällande dennes missbruksproblematik. Studien har visat att det finns ett behov av att utveckla utredningsmallarna i kommunerna, där det finns en efterfrågan om tydliga rekommendationer och riktlinjer från Socialstyrelsen angående utredningsmallarnas utformning.

Nyckelord: *Barnperspektiv, föräldraförmåga, socialtjänsten, vuxenstöd, missbruksproblematik, socialsekreterare, utredningsförfarande, Socialstyrelsens nationella riktlinjer för missbruks- och beroendevården, utredningsmallarnas utformning.*

Författarnas tack

Vi vill börja med att tacka alla de socialsekreterare som tagit sig tid att träffa oss för våra intervjuer, utan er hade det inte blivit någon studie.

Sedan vill vi rikta ett stort tack till Charlotte Persson som handlett oss genom denna process och som uppmuntrat och lärt oss mycket om vetenskapligt skrivande.

Avslutningsvis vill vi tacka bibliotekspersonalen på Mittuniversitetet i Östersund som alltid vänligt hjälpt oss med böcker.

Sist men inte minst vill vi rikta ett tack till studentmentorn Alexandra Stenvall som snällt tog sig tid att hjälpa oss med inställningar i Word när vi inte visste hur vi skulle göra.

Östersund 22 maj 2014

Emma Bergström & Teresia Tordsdotter

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	1
1.1. Problemformulering	2
1.2. Syfte och frågeställningar.....	3
1.3. Avgränsningar	3
1.4. Förförståelse	3
1.5. Uppsatsens disponering	4
2. KUNSKAPSLÄGE OCH TEORETISKA BEGREPP	5
2.1. Föräldraförmåga vid missbruk	5
2.2. Konsekvenser av missbruk.....	6
2.3. Föräldrastöd som insats	7
2.4. Socialstyrelsens riktlinjer	8
2.5. TEORETISKA BEGREPP	9
2.5.1. Barnperspektivet.....	9
2.5.2. Föräldraförmåga	10
3. METOD	12
3.1. Vetenskapsteoretisk utgångspunkt	12
3.2. Metodval.....	12
3.3. Urval.....	13
3.4. Datainsamling.....	13
3.4.1. Problematik i datainsamlingen	15
3.4.2. Bearbetning av data	15
3.4.3. Dataanalys	15
3.5. Reliabilitet och validitet	16
3.6. Etiska aspekter.....	16
3.7. Arbetsfördelning.....	17
4. RESULTAT	18
4.1. Resultatets upplägg.....	18
4.2. Utredningsmallarna	18
4.3. Socialarbetarnas upplevelser av att använda utredningsmallarna	20
4.4. Tillämpningen av barnperspektivet och beaktningen av föräldraförmåga	24
5. DISKUSSION	27
5.1. Studiens slutsatser	27
5.2. Metodvalets för- och nackdelar	29
5.3. Förslag på framtida forskning	29
REFERENSLISTA	31
BILAGOR	34

1. INLEDNING

I början på 1900-talet växte barnavårdslagstiftningen fram för att skydda samhället från felaktigt uppfostrade barn 0-18 år (SFS, 1902:67) och lagstiftningen fortsatte att bearbetas och utvecklas under 1900-talets början (Ewerlöf och Sverne, 1999). Lagen framhöll och betonade vikten av föräldrarnas ansvar om sina barn samt vårdsnaden och fostran gällande barnen. Lagstiftningen präglades mycket av social kontroll, där behovet av den sociala kontrollen i samhället växte i takt med befolkningen och av de samhällsförändringar som var i omlopp i Sverige under början på 1900-talet, så som urbanisering och industrialisering (Socialstyrelsen, 2014). År 1912 utmynnade behovet av social kontroll i en ny statlig myndighet kallad Socialstyrelsen som skulle behandla och förena sociala frågor i samhället (ibid).

Under senare år var socialvården i allmänhet och alkoholistvården i synnerhet, i stor debatt om välfärdsstatens uppgifter och förmågor (Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskaps rapport, 2009). År 1967 tillsattes en socialutredning som bland annat hade till uppgift att avveckla ett antal äldre socialvårdslagar däribland nykterhetsvårdslagen, till fördel för en samlad socialvårdslagstiftning. Med andra ord skulle den nya socialtjänstlagen minska den sociala kontroll kommunerna tidigare besuttit (Centrum för Utvärdering av Socialt arbetes rapport, 1996), med motiveringen att det fanns ett behov av att se hela familjen i det sociala arbetet. Därför blev och är fortfarande socialtjänstens ledord service, frivillighet, klienternas självbestämmande samt integritet (ibid).

Att se och möta individen i dennes sociala sammanhang är en grundpelare inom det sociala arbetet enligt en rapport från FAS (2009), där ett av målen för behandlingsarbetet inom missbruksvården är nätverksarbete. Detta i form av att skapa goda förutsättningar genom att utveckla de krafter i individens sociala nätverk som gynnar dennes strävan att leva ett liv utan alkohol eller droger, vilket kan resultera i att missbruket upphävs eller avtar (ibid). Sett utifrån detta kan individen vara en förälder med missbruksproblematik som vill utveckla sitt sociala nätverk, till exempel kontakten med sitt barn. Enligt Johansson och Wirbing (2005) kan kontakten med sitt barn se olika ut beroende på hur föräldraförmågan gestaltar sig, där föräldrars ansvar kan handla om att ge sina barn en god uppfostran och omvårdnad. Författarna menar att föräldrar med missbruksproblematik kan känna sig dåliga och att många försöker kompensera sin bristande föräldraförmåga med att vara extra snäll i nyktert tillstånd. Men författarna anser vidare att det inte alltid är missbruket i sig självt som är problemet för

barnen utan konsekvenserna och upplevelserna av det (ibid). Liknande slutsats kan utläsas av Hawkins, Catalano och Miller (1992) där konsekvenserna av bristfälligt föräldraskap kan framkalla risker för barnen i familjen. Författarna beskriver just hur bristande föräldraskap, höga nivåer av konflikter i familjen och en låg grad av anknytning och kontakt mellan barn och föräldrar kan öka risken för barns problembeteenden i allmänhet, inklusive användning av alkohol och droger (ibid).

1.1. Problemformulering

Enligt Statens Offentliga Utredningar (2011:35) inriktas en stor del av forskningen på ett barnperspektiv där barnet skall ges stöd och hjälp. Detta kan ses som att symptomen behandlas istället för upphovet till problemet, till exempel en förälder med missbruksproblematik som brister i sin föräldraförmåga. Socialstyrelsens rapport (2012) beskriver att vid utredningar av föräldrar med missbruksproblematik visar det sig att socialsekreterare har svårt att diskutera frågor kring hur förälderns missbruk- och beroendeproblematik påverkar dennes föräldraskap. I stora drag beror det på en rädsla för att skapa ångest hos föräldern eller att skada förtroendet till socialsekreteraren (ibid). Däremot kan vikten av att ta hänsyn till föräldraförmåga såväl som ett barnperspektiv i utredningar stärkas menar Minell (2001, s. 13):

Barnperspektivet står ibland i motsatsförhållande till ett vuxenperspektiv. Barn kan dock inte ses isolerade från sina föräldrar och föräldrar kan inte ses isolerade från sina barn. Att de vuxna får bästa möjliga stöd genom socialtjänsten ligger också i barnets intresse.

I de nationella riktlinjerna för missbruks- och beroendevården (Socialstyrelsen, 2007) kan det tydligt ses att användningen av dessa begrepp är bristfälliga. Där konstateras det att det inte finns en bred belysning vad gäller räckvidden och tillämpbarheten av riktlinjerna, då viktiga begrepp saknas i studierna som ligger till grund för riktlinjerna. Riktlinjerna ger en inblick i att endast i få fall har studierna närmare undersökt förhållanden som rör frågor och perspektiv gällande barn eller anhöriga till personer med missbruksproblematik. Författarna för riktlinjerna uppmanar forskare att utveckla sådana begrepp i fortsättningen (ibid). Detta gör att följande syfte och frågeställningar bli intressanta att undersöka.

1.2. Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka hur socialsekreterare inom fyra kommuner i mellersta Norrland upplever tillämpningen av barnperspektivet och beaktningen av föräldraförmåga vid utredningar gällande föräldrar med missbruksproblematik. För att besvara syftet används följande frågeställningar:

1. Hur upplever socialsekreterarna utredningsmallarna de använder sig av och hur beaktas barnperspektivet och föräldraförmåga i dessa mallar?
2. Överensstämmer utredningsmallarnas utformning med Socialstyrelsens nationella riktlinjer för missbruks- och beroendevårdens rekommendationer?

1.3. Avgränsningar

Studiens avgränsningar har sin grund i dess syfte och frågeställningar. Valet av område är baserat på att rikta fokus på föräldrar med missbruksproblematik och deras föräldraförmåga. Varför detta val har gjorts är för att se om föräldrar med missbruksproblematik får stöd i sitt föräldraskap i förhållande till sitt fortgående eller avtagande missbruk. Utredningar på barn- och familjeenheten utgår ofta från utredningsverktyget BBIC (Barnens behov i centrum) som innefattar en rubrik kallad föräldraförmåga, vilket har lett fram till studiens inriktning av att undersöka hur föräldraförmåga beaktas i vuxenutredningar. I och med detta är föräldrar med missbruksproblematik studiens valda målgrupp. Utifrån studiens frågeställningar har fokus lagts på de fyra socialtjänsternas respektive utredningsmallar för att få en förståelse över hur barnperspektivet och föräldraförmåga behandlas i mallarna. Även socialsekreterarnas upplevelser av dessa begrepp har varit av relevans att undersöka för att kunna fastställa hur begreppen uppkommer i en vuxenutredning. Den tidigare forskning som medtagits har inte fokuserats på genus, etniska grupper eller ålder utan har innefattat föräldrar med missbruksproblematik generellt för att få en bredare och större förståelse av ämnet.

1.4. Förförståelse

Inriktningen som beskrivs ovan kan kopplas till den förförståelse vi som författare haft i denna studie gällande socialtjänstens arbetssätt, utredningsförfarande samt Socialtjänstlagen (SoL). Vår förförståelse grundar sig i en pågående socionomutbildning med 30 samt 15 veckors praktik på olika enheter inom socialtjänsten. Genom dessa erfarenheter har vi en förförståelse om hur socialsekreterarnas arbetsvardag kan se ut samt hur utredningsförfarandet kan bedrivas. Efter att ha läst 19,5 högskolepoäng juridik i socialt arbete har vi även en

förkunskaper kring hur socialtjänstlagen är utformad samt hur socialsekreterarna arbetar utefter denna lagstiftning. Under praktikerna har vi prövat på att utöva det arbete som de socialsekreterare vi intervjuat gör vardagligt, vilket har resulterat i en förförståelse för hur de förhåller sig till sitt arbete och utredningar. Genom vår förförståelse kommer den hermeneutiska ansatsen att bli påverkad då vi redan har skapat oss en viss kunskap av den verklighet som socialsekreterarna arbetar inom. Förhoppningen med vår förförståelse tillsammans med vårt val av en hermeneutisk ansats där tolkningar av delar och helhet står i fokus, är att den kommer göra bilden av socialsekreterarnas arbetsverklighet tydligare samt få en bättre helhetsbild över utredningsförfarandet inom vuxenstöd.

1.5. Uppsatsens disponering

Studiens *första kapitel* har behandlat bakgrundsinformation och problemformulering, vilket leder fram till syfte och frågeställningarna som ligger till grund för denna studie. Därefter har avgränsningar tagits upp som beskrivit hur det valda ämnet framkommit och varför avgränsningarna till det valda ämnet har gjorts. Det *andra kapitlet* innehåller tidigare forskning som belyser och ger en bakgrund till studiens syfte och frågeställningar. Tidigare genomförd forskning kommer att beaktas utifrån hur relationen mellan föräldrar med missbruksproblematik och deras barn kan se ut, socialtjänstens insatser för målgruppen samt socialtjänstens riktlinjer. Avslutningsvis presenteras studiens teoretiska begrepp utifrån den tidigare forskningen vilka är barnperspektivet och föräldraförmåga. I det *tredje kapitlet* beskrivs den hermeneutiska ansatsen som vetenskapsteoretiska utgångspunkt för studien som kommer ligga till grund för studiens metodval. Följaktligen beskrivs urvalet av kommuner, intervjuerna och informanterna till studien. Sedan beskrivs datainsamlingen gällande kontakttagandet med socialsekreterarna, användandet av en intervjuguide och dess utformning, samt litteratursökningen för studien. Rubriker som följer är problematik i datainsamlingen, bearbetning av data, dataanalys, studiens reliabilitet, validitet och etiska aspekter. I *fjärde kapitlet* presenteras studiens resultat i förhållande till uppsatsens syfte och frågeställningar. Till sist i det *femte kapitlet* diskuteras slutsatserna som framkommit under resultatdelen samt för- och nackdelar med studiens valda metod. Förslag på kommande forskning inom det valda ämnet presenteras också, därefter tillkommer referenslistan och studiens bilagor.

2. KUNSKAPSLÄGE OCH TEORETISKA BEGREPP

2.1. Föräldraförmåga vid missbruk

Det är många barn som lever i en familj med riskabel alkoholkonsumtion, där ca 25 000 föräldrar har vårdats för alkohol- och narkotikadiagnoser i Sverige (SOU, 2011:35). Enligt Johansson och Wirbing (2005) är beroende och missbruk två olika diagnoser. Beroende är ett fysiskt och permanent tillstånd som inte växlar i intensitet utan är konstant där kroppen kräver ett tvångsmässigt substansintag. Författarna menar vidare att ett missbruk däremot kan vara situationsbundet och pågå en period i livet där det handlar om en överdriven konsumtion och kan ofta förknippas med mer psykisk problematik/kris. Däremot kan ett långt pågående missbruk gå över till ett beroende (ibid). Johansson och Wirbing (2005) redogör att de föräldrar som dricker för mycket ofta känner stora skuld känslor framförallt gentemot sina barn. De känner sig inte som bra föräldrar och många försöker kompensera detta med att vara extra snäll i nyktert tillstånd. Vid missbruk eller beroende är det inte självfallet att barnen tillkännager att det finns problem hemma, eftersom de flesta barn känner en oerhörd lojalitet mot sina föräldrar och är rädda för att det ska hända dem själva något om föräldrarnas problematik uppdagas (ibid).

Många studier av barns problembeteenden baseras på en så kallad social formmodell enligt Stice och Barrera (1995). Denna teori kan liknas med familjesocialiseringsprocesser som anser att ett bristande föräldrastöd och kontroll kan framkalla problembeteenden hos barn. Enligt detta perspektiv eller modell, kan inkonsekvent föräldrastöd och underskott i föräldrastödet leda till ett avbrott i barnens identifikation med deras föräldrar. Dessutom kan föräldrarna oavsiktligt främja barnens antisociala beteende genom odugliga disciplinära metoder och oregelbundna uttryck av ilska mot sina barn (ibid). Däremot vill Johansson och Wirbing (2005) poängtera att alla barn som har missbrukande föräldrar inte har en dålig relation till dem. Det finns forskning som visar att många föräldrar med missbruksproblematik har ett positivt eller normalt förhållande till sina barn. Det behöver inte vara missbruket i sig självt som är problemet för barnen utan konsekvenserna och upplevelserna av det, där ett överhängande tema är rädsla (ibid). Kirisci, Vanyukov och Tarter (2005) beskriver också i sin undersökning att utvecklingen av missbruksproblematik hos

ungdomar inte behöver se lika ut, utan problematiken kan klassificeras i olika utvecklingsbanor beroende på familjens historia, bristande uppmärksamhets- och medvetenhetsförmåga och substansanvändning under tidiga tonåren. Locke och Newcomb (2004) förklarar genom ett föräldrabegrepp relationen mellan föräldrars alkohol- och narkotikarelaterade problem och dåligt föräldraskap, som en omvänd roll där barnet uppfyller föräldrarollen i familjen. Begreppet förtydligar föräldrarnas egen insikt och motivation att förbättra och ta ansvar över sin situation som av författarna kallas ”Parentification”, som inträffar i familjer som rör bland annat barnmisshandel men också i de familjerna där föräldrarna har missbruksproblematik. Då barnet har en förälder med alkohol- eller drogrelaterade problem, kan barnet behöva inta en föräldra- eller ansvarsfull roll i familjen. När barn i förtid antar vuxnas roller, har de inte möjlighet att gå vidare genom ålderns övergångs- och utvecklingsfaser, och deras framtida vuxna funktioner som föräldrar kan äventyras förtydligar Locke och Newcomb (2004). Liknande övertygelse har Söderström och Skårderud (2009) som menar att när en förälders sinne är ockuperat av ett beroende eller missbruk, kan samspelet mellan föräldrar och barn vara i riskzon. De menar att detta kan resultera i bland annat känslomässig otillgänglighet och oförenliga speglingar i vardagen. Vad som kan hända när föräldrarnas sinnestillstånd är ockuperat av missbruk, är att tillståndet konsekvent kan störa interaktionsmönstret med barnet. Om detta pågår under en längre tid, kan barnet överlämnas till sin egen oförmåga att reglera egna känslor och sin egen oförmåga att få en överensstämmelse mellan sin egen och andras sinnesstämningar (ibid).

2.2. Konsekvenser av missbruk

Konsekvenser av missbruk kan gestaltas i olika former enligt den tidigare forskningen. Hawkins et al. (1992) förtydligar att en konsekvens kan vara bristfälligt föräldraskap, vilket kan leda till risker för barnen i familjen. Författarna beskriver vidare att bristande föräldraskap, höga nivåer av konflikter i familjen och en låg grad av anknytning mellan barn och föräldrar, kan öka risken för barns problembeteenden i allmänhet utöver användningen av alkohol och droger (ibid). Burstein, Stanger, Kamon och Dumenci (2006) uttrycker att konsekvenserna för barn till missbrukande föräldrar kan göra dem mer benägna att utveckla psykosociala svårigheter. Författarna menar att barn till föräldrar med missbruksproblematik löper större risk för beteendestörningar i allmänhet men i synnerhet affektiv- och ångestproblematik.

Burstein, Stanger och Dumenci (2012) instämmer med föregående författare då de uttrycker att en stor mängd av tidigare forskning har visat att barn till föräldrar med missbruksproblematik har en ökad risk för både emotionella och beteendevårigheter i förhållande till deras jämnåriga vänner. Dessutom är dessa barn mer benägna att utveckla liknande problem med missbruk när de inträder tonåren. Samsjuklighet bland föräldrar med missbruk och beroende har också konsekvent visat sig vara en stark faktor för både ungdomars introverta och externa problem samt missbruksproblematik (ibid). Då problematik med psykiska sjukdomar och missbruk inte behöver påverka alla dessa barn är det av betydelse att identifiera de påstådda faktorer som förutsäger negativa utfall bland dessa ungdomar menar Burstein et al. (2012). Dessutom tillägger författarna att ingen forskning hittills har visat på den relativa betydelsen av moderns kontra faderns uppfattningar om hur familjen fungerar när det finns psykiska sjukdomar och missbruk. Med detta vill författarna framhäva att det är värt att skilja mellan moderns och faderns upplevelser om familjens funktion, särskilt i familjer där det finns missbruk, för att upptäcka olika uppfattningar om relationer och interaktioner mellan familjemedlemmarna (ibid).

2.3. Föräldrastöd som insats

Enligt SOU (2008:131) och Johansson och Wirbing (2005) bör kommunernas ansvar öka gällande att utveckla modeller för hur föräldrar med drog- eller alkoholproblem kan få hjälp att stödja sina barn. Detta genom till exempel föräldrautbildning samt gruppbehandlingar för barn och tonåringar, vilket kan styrkas av Socialstyrelsens rapport (2012) som hävdar att ett familjeperspektiv inom missbruks- och beroendevården skulle öka möjligheterna till lyckad behandling för föräldrarna. SOU (2008:131) menar att föräldrastöd som insats kan stärka föräldern i dennes föräldraroll, ge fördjupade kunskaper om barns behov och rättigheter samt erbjuda kontakt och gemenskap.

Hawkins et al. (1992) anser detsamma gällande att insatser tycks öka skyddsfaktorer för de barnen med föräldrar med drog- och alkoholmissbruk i populationer med hög risk. Skyddsfaktorer är enligt SOU (2008:131) en relation bestående av närhet och förtroende mellan föräldrar och barn, med en trygg balans mellan gränssättning och kärlek. Rapporten beskriver att god anknytning, tydliga normer och förväntningar samt att uppmärksamma positiva handlingar är också exempel på viktiga skyddsfaktorer. En förbättrad familjeinteraktion kan också hjälpa att minska problembeteenden hos barnen i form av bland annat föräldraskapsfärdighetsträning och funktionell familjeterapi. Där bättre insikt av vilka

faktorer som kan ge negativa utfall för barnen också kan ge förbättrad föräldraförmåga (Burstein et al., 2012; Burstein et al., 2006; Hawkins et al., 1992; Stice och Barrera, 1995).

Den vetenskapliga grunden för föräldrastöd skulle bidra till att utveckla ett gott samspel mellan föräldrar och barn, minska psykisk ohälsa samt gynna en positiv utveckling hos barnen. SOU (2008:131) beskriver vidare att mer stöd än det som finns att erbjuda idag är det många föräldrar som efterfrågar. Genom förebyggande generella folkhälsoinsatser minskar även ett behov av kostsamma framtida insatser och på så sätt är det också gynnsamt ur ett samhällsekonomiskt perspektiv. De vill vidare framhäva att ett beaktande av föräldraförmåga och ett barnperspektiv ska ses som en gemensam enhet i en utredning, vilket kan leda till en fördelaktig insats som gynnar på så väl individnivå som på samhällsnivå (ibid). Genom att beakta dessa begrepp kan barnperspektivet och föräldraförmåga stärkas inom socialtjänsten menar Minell (2001). En stärkning i form av att det även kan ligga i föräldrarnas intresse att uppmärksamma barnets situation när denne vänder sig till socialtjänsten för hjälp. Däremot måste barnets intresse ha företräde vid en intressekonflikt mellan barnet och den vuxna. Minell (2001) anser emellertid att socialtjänsten måste ägna uppmärksamhet mot den vuxne som inte får lämnas utan stöd, därför innebär ett stärkt barnperspektiv inom socialtjänsten också det omvända förhållandet.

2.4. Socialstyrelsens riktlinjer

Relationen mellan Socialtjänstlagen (SoL) och de nationella riktlinjerna för missbruks- och beroendevården kan tolkas utifrån riktlinjernas legala ställning. SoL som ramlag beskriver i 1 kap 1 § andra stycket att socialtjänsten *skall* med hänsynstagande till människornas ansvar för sin egen och andras sociala situation rikta fokus på att frigöra och utveckla enskildas och grupper resurser (Thunved, 2012). Lagkommentaren till det andra stycket framhäver att socialtjänsten inte skall rikta fokus på att ta över den enskildes ansvar utan att rikta fokus på att frigöra och utveckla den enskildes resurser (ibid). Riktlinjernas legala ställning enligt Socialstyrelsen (2007), beskriver att socialtjänsten *bör* beakta dem i det dagliga arbetet då riktlinjerna inte är formellt tvingande. Ställningen kan förtydligas med socialtjänstlagens 3 kap 3 § där det uttrycks att insatserna inom socialtjänsten ska vara av god kvalitet. Förutsättningarna för god kvalitet är, som 3 kap 3 § tredje stycket beskriver, en systematisk dokumentation där kvaliteten i verksamheten ska fortlöpande utvecklas och säkras (Socialstyrelsen, 2007). Riktlinjerna har dock inget uttalat stöd i lagstiftningen menar dem då de uttrycker just att det inte finns något krav i lagstiftningen på att uppdragsgivarna ska följa

dem, vilken betyder att Socialstyrelsen inte kan reglera att kommuner och landsting följer riktlinjerna (ibid). Med detta menas dock att den evidensbaserade kunskap som riktlinjerna representerar och framhäver är ett viktigt professionellt ställningstagande (Socialstyrelsen, 2007). I synnerlighet gentemot de människor som missbruks- och beroendevården ska möta.

För de professionella inom socialtjänstens områden bör det hellre vara en självklarhet att använda sig av det bästa utformade kunskapsstödet enligt riktlinjerna, även fast riktlinjerna inte är formellt tvingande (ibid). Att använda sig av det bästa kunskapsstödet kan handla om den evidensbaserade praktiken som handlar om att väga ihop information från tre kunskapskällor inom socialtjänsten: den bästa tillgängliga vetenskapliga informationen, personalens erfarenhet och professionens expertkunskap samt klientens värderingar och önskemål. Som nämnts i problemformuleringen uttrycks riktlinjernas tillämpbarhet och räckvidd inom missbruks- och beroendevården. De beskriver att viktiga perspektiv så som barn, anhöriga, kön och ålder inte har granskats i de tidigare studierna som gjorts, men som sannolikt spelar en roll i mätningen av behandlingsarbetet menar Socialstyrelsen (2007).

2.5. TEORETISKA BEGREPP

Utifrån den tidigare forskningen har två teoretiska begrepp utformats som kommer vara analysverktyg för studiens resultat del, vilka är *barnperspektivet* och *föräldraförmåga*. Föräldraförmåga som ett teoretiskt perspektiv är inte lika etablerat som barnperspektivet, vilket har gjort att studien formulerat och använt sig av teoretiska begrepp som benämning istället för teoretiska perspektiv.

2.5.1. Barnperspektivet

Med den diskussion som gällde barnperspektivet och barnkonventionens förverkligande i svensk rätt och lag 1990, framhölls vikten av att framhäva och förstärka barnperspektivet i socialtjänstlagen (Sandin och Halldén, 2003). Med syfte att stärka barnperspektivet inom det sociala arbetet och socialtjänsten, kompletterades socialtjänstlagen 1997 med formuleringen att barn och vad hänsynen till barnets bästa kräver ska särskilt beaktas när åtgärder rör dem /ÄR DETTA CITAT? I SÅ FALL ANGE SIDA/(ibid). Bakgrunden till kompletteringen grundas i argument som framfördes i CUS (1996) rapport som beskriver att Socialtjänstkommittén var särskilt kritiska mot socialtjänstens barnavård i förslaget som lades fram 1994. Kritiken pekade på brister i socialarbetarnas utredningar och dokumentation av ärenden och ansåg att socialarbetarna hade otillräckliga kunskaper om barns utveckling och

behov. Det framkommer även av kritiken att socialarbetarna sällan talar med barnen och att de inte dokumenterar föräldrarnas omsorgsförmåga tillräckligt (ibid).

Larsson-Swärd (2009) uttrycker gällande kommunernas socialtjänst, att socialtjänstens förmåga att stödja barn är ofta ifrågasatt i form av att socialsekreterarnas kunskap om barns svårigheter kan vara bristfälliga. Detta kan ha en förklaring i att barnperspektivet som begrepp kan vara svårt att definiera. Arnér och Tellgren (2006) beskriver barnperspektivet som mångfasetterat och många gånger vagt och att det finns en risk att begreppet kan ses som ett modeord utan teoretiskt innehåll. Barnperspektivet kan även uppfattas som föränderligt beroende på kulturella, historiska och sociala förhållanden i samhället, samtidigt som perspektivet kan handla om hur världen ser ut från barnens synvinkel (ibid).

Arnér och Tellgren (2006) har formulerat tre tankemodeller gällande barnperspektivet som innefattar: 1) *Vuxnas perspektiv på barn*, som inkluderar de vuxnas perspektiv och referensramar. Det kan vara kunskaper, intressen och erfarenheter som kan se olika ut beroende på vilken roll den vuxne har som bland annat förälder, men också utifrån den vuxnes relation till barnet. 2) *Barns perspektiv på sin egen tillvaro* utgår från hur barn ser på den egna tillvaron och formas på samma sätt som för de vuxna. 3) *Barn som förmedlare och vuxna som tolkare* uttrycker ett hänsynstagande till samspelet mellan barn och förälder, där det kan handla om möjligheter/svårigheter för den vuxna att dedicera sig ett barnperspektiv utifrån barns egna värderingar, erfarenheter och känslor. De förstnämnda och sistnämnda tankemodellerna kommer att beaktas i användningen av barnperspektivet då den andra tankemodellen, barnens perspektiv på sin egen tillvaro, inte är i fokus i denna studie utan vuxnas upplevelser av barnens situation (ibid). Med detta använts barnperspektivet i studien som en gestaltning av socialsekreterarnas uppmärksammande av och förståelse för barns upplevelser, erfarenheter, uppfattning och barns handlingar (Sommer, Pramling, Samuelsson och Hundeide, 2010).

2.5.2. Föräldraförmåga

Vad som kan vara syftet med att samtala om föräldraförmåga och föräldraskap i missbruks- och beroendevården enligt Socialstyrelsen (2012), är dels för att förbättra situationen för barnen, men också för föräldrarnas egna behov av bearbetning som kan innefatta dennes självkänsla och uppfattningar av familjerelationer. Detta är en viktig beståndsdel av missbruksbehandlingen för föräldern (ibid).

Kunskap om föräldraförmåga bygger på att undersöka föräldrarnas beteende och hur föräldraförmågan i sin tur kan påverka barnet. I BBIC-utredningar används föräldraförmåga såväl till att frambringa resurser som brister hos föräldern utifrån olika aspekter (Dahlberg och Forssell, 2006). Förmågan hos föräldrar, att kunna identifiera och tillgodose sina barns behov och utveckling på ett bra sätt, är avgörande för ett välmående hos barnen (Socialstyrelsen, 2013). Utredning av föräldrars omsorgsförmåga om sin barn är därför en viktig och central del i BBIC-utredningar där föräldraförmåga utreds efter sex punkter:

Grundläggande omsorg som visar om föräldern tillgodoser barnet med kost och klädsel, *säkerhet* i form av hur föräldern skyddar barnet från skador och faror, *känslomässig tillgänglighet* gällande hur föräldern uppmuntrar och uppmärksammar barnens anknytningsbehov, *stimulans* för att se om föräldern uppmuntrar barnens intellektuella utveckling och inläring, *vägledning och gränssättning* som en viktig modellinläring för barnen samt *stabilitet* som visar föräldrarnas pålitlighet, kontinuitet och förutsägbarhet i förhållande till barnet (ibid). Socialstyrelsen (2013) uttrycker att två utgångspunkter i utredningen blir att se om föräldern kan tillgodose sina barns individuella behov och om föräldrarnas eventuella problematik påverkar barnen samt dennes föräldraförmåga. Ett exempel på när föräldraförmågan kan löpa risk att brista är hos föräldrar med missbruksproblematik, då kan familjens vardagliga funktioner komma i störning och risken för att barnen utsätts för vanvård och övergrepp ökar (ibid).

Studiens benämning av begreppet föräldraförmåga kommer att utgå från ovanstående definition som används i BBIC-utredningarna. Varför föräldraförmåga används som ett teoretiskt begrepp i denna studie kan med stöd från lagrum som FB (föräldrabalk) och SoL beskrivas genom hur en vårdnadshavande förälder med missbruksproblematik klarar av sin föräldraroll genom att tillgodose barnets behov.

Föräldrabalken 6 kap 1 §:

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Lag (1983:47).

SoL 5 kap 1 §:

Socialnämnden ska verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden, i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom. Lag (2012:776).

3. METOD

3.1. Vetenskapsteoretisk utgångspunkt

Studien önskar genom en hermeneutisk utgångspunkt kunna göra en tolkning av samt få kunskap om socialsekreterarnas arbetssätt och resonemang genom intervjuerna. Kvale och Brinkmann (2009) och Ödman (2007) beskriver den hermeneutiska tolkningen att syfta till, att ge oss en befogad och gemensam förståelse av en texts mening, vilket i studien kommer vara transkriberade intervjuer.

Samtalet enligt Kvale och Brinkmann (2009) är en samling tekniker och en kunskapsform som därtill är samlat med en grundläggande ontologi. Ontologin i studien blir socialsekreterarnas upplevelse av de teoretiska begreppen studien vill belysa samt upplevelserna av utredningsmallarna som ett arbetsverktyg. Intervjusamtalen blir även ett sätt för studien att få empiri samt utifrån den empirin skapa en förståelse över den verklighet socialsekreterarna arbetar efter. Detta sätt att insamla empiri kan styrkas genom Kvale och Brinkmann (2009), som beskriver att samtalet är inte endast en särskild metod att skapa empiri utan det är också ett grundläggande sätt att skapa kunskap och grundas på föreställningen att människans värld, är en samtalsvärld (Kvale och Brinkmann 2009). Det är på denna grund den valda metoden är baserad på, som kommer presenteras vidare i kapitlet.

3.2. Metodval

Studiens val av metod har fallit på en kvalitativ metod med induktiv ansats, med fokus på intervjuer. Enligt Bryman (2011) betyder den induktiva ansatsen att ingen hypotesformulering eller teori gjorts innan studien har genomförts. En induktiv ansats valdes för att den ofta är kopplad till kvalitativ metod och utgår från enskilda iakttagelser, vilket intervjuerna kommer utgå ifrån. En kvalitativ metod lämpar sig också då det är deltagarnas perspektiv i intervjuerna, vad de uppfattar som betydelsefullt och viktigt, som är utgångspunkt för studien. Enligt Gustavsson (2004) är det en metod som ger utrymme till att framkalla kunskap och

förståelse, vilket studiens syfte vill frambringa. Bryman (2011) förespråkar kvalitativa studier eftersom i kvantitativa studier är det forskarens intressen och frågor som styr intervjuerna.

Valet av inriktningen gällande intervjuer går att förtydligas med Gustavsson (2004) som beskriver att huvudmålet med intervjuer är att samla in data som försöker att återge och därmed försöker förklara den objektiva verkligheten. Den kvalitativa metoden innebär också att mer djupgående kunna intervju personer, för att göra detta har semistrukturerade intervjuer använts i studien för att samla in empiri. Semistrukturerade intervjuer bygger på en intervjuguide med formade teman som innefattar frågor och följdfrågor som gör att respondenterna kan berätta mer fritt om ett ämne och att utrymme för följdfrågor finns (Kvale och Brinkmann, 2009; Bryman, 2011). Detta tillvägagångssätt har största relevans för att få relevant information till studien.

3.3. Urval

Med metodvalet i beaktning har valet gjorts att göra åtta semistrukturerade intervjuer med socialsekreterare från fyra kommuner i mellersta Norrland. Vi har avgränsat målgruppen till två socialarbetare inom respektive socialtjänsts vuxenstöd, då det är föräldrar med missbruksproblematik som beaktas i denna studie. Anledningen till att två socialsekreterare har inkluderats från respektive kommun är för att de kan ha olika uppfattningar av vad som menas med föräldraförmåga och barnperspektiv. De kan även utgå ifrån utredningsmallarna på olika sätt beroende på vilket arbetssätt de har samt genom deras arbetslivserfarenheter. I och med deltagande i studien har det efterfrågats att få granska de fyra kommunernas utredningsmallar för att se likheter och eventuella skillnader i utredningsmallarnas utformning, vad gäller tillämpningen av barnperspektivet samt beaktningen av föräldraförmåga. Detta kan liknas med ett målinriktat urval som Bryman (2011) förtydligar är ett försök att skapa överensstämmelse mellan urval och forskningsfrågorna.

3.4. Datainsamling

Vid datainsamlingens start skrevs ett mejl till de kommuner i mellersta Norrland som studien önskade innefatta. Ett informationsbrev bifogades för att ge dem en inblick i vad studien innehåller och behandlar samt syftet med studien (se bilaga 1). Även hur deras eventuella deltagande skulle se ut och de etiska aspekterna av deltagandet i studien. Genomförandet av datainsamlingen och intervjuerna skedde i form av en intervjuguide (se bilaga 2), där formade teman med frågor och följdfrågor innefattades. Intervjuguiden användes som en ram för att hålla en struktur på intervjuerna, dock lämnades utrymme för eventuella följdfrågor för att ge socialsekreterarna möjlighet att få tala mer utförligt och utveckla sina tankar.

Intervjuguiden är utformad efter tre temaområden: Bakgrundsfakta, utredningsmall och de professionellas erfarenheter. Bakgrundsfakta har valts som ett temaområde för att få en grund att basera den information som följer i intervjuerna. Utredningsmallen används som ett tema för att det är den som större delen av intervjuerna bygger på då det är mallarna tillsammans med intervjuerna som ska ge en helhetsuppfattning och besvara studiens syfte och frågeställningar. Varför professionella erfarenheter innefattas som ett tema är baserat på att intervjuguiden kan förändras lite utifrån socialsekreterarnas utlåtande då alla socialsekreterare inte behöver ha samma förutsättningar att bidra med information om en och samma fråga, samt att det är onödigt att få samma faktiska upplysningar från alla. Öppna frågor och uppföljningsfrågor användes i intervjuerna för att få ett bredare material med förhoppningen att tillföra flexibilitet i intervjuerna, baserat på socialsekreterarnas egna uppfattningar och tankesätt (Repstad, 2007). Studiens författare valde båda att närvara vid intervjuerna med socialsekreterarna, där den ena var huvudansvarig i samtliga intervjuer och den andra hade en mer observerande roll. Detta har gjort att vi diskuterat de uppfattningar som fåtts av intervjuerna och tolkningar som gjort efter intervjuerna, vilket Repstad (2007) förespråkar. Intervjuerna spelades in i samtycke med socialsekreterarna där det uttrycktes att ljudfilerna endast kommer vara tillgängliga för oss och raderas efter avslutad studie.

Datansamlingen gällande litteratur och artiklar har ProQuest Social Sciences använts som databas, med bakgrund av att den innehåller sex databaser som är av relevans för socialt arbete och den aktuella studien. Innan litteratursökningen gjordes valet att endast innefatta artiklar vilka är vetenskapligt granskande och finns att tillgå i fulltext, detta med utgångspunkt att ge studien tillförlitlighet. Sökord har använts för att finna tidigare forskning kring studiens problemformulering och frågeställningar, sökord som innefattar föräldraförmåga, barnperspektiv, vad bristande föräldraskap kan utgöra för risker för barnen samt risk- och skyddsfaktorer för barn i missbrukande miljö. Vi har expanderat sökområdet socialt arbete till både Sverige, Skandinavien och USA för att få en bredare och tydligare förståelse över studiens problemformulering och vilken kunskap som finns inom ramen för studien. Varför andra sökområden som Europa och Asien inte inkluderats är utifrån att de sökord som använts, har dessa områden medfört en fokusering på specifika populationer. I sökningen har det bedömts viktigt att ha med artiklar som både är dåtida och nutida, då artiklarna belyser det valda ämnet och vetenskapen om att detta har forskats om under längre tid. Med detta i beaktning har sex vetenskapliga artiklar funnits och applicerats i denna studie.

3.4.1. Problematik i datainsamlingen

I uppsatsens början önskades åtta kommuner runt om i Sverige för att få en bredare och större belysning gällande tillämpningen av barnperspektivet samt hur föräldraförmåga beaktas inom socialtjänstens vuxenutredningar. Detta fokus vart i slutändan inte hållbart då tillgängligheten till socialsekreterare varierade, vilket utgjorde att studien erhöll sju socialsekreterare istället för åtta. Med tidsplanen för uppsatsen i åtanke avgränsades studien till fyra kommuner i mellersta Norrland, mycket på grund av den geografiska tillgängligheten där sökandet och kontakten togs genom egna kontakter med socialsekreterare som har kunnat delta i studien.

3.4.2. Bearbetning av data

När intervjuerna var gjorda och när de fyra kommunernas utredningsmallar var insamlade började bearbetningen av dem. Intervjuerna som gjorts och spelats in transkriberades för att ingen information från socialsekreterarna skulle gå förlorad. Dessa skrevs sedan ut, lästes flertalet gånger och bearbetades manuellt med en understrykningspenna för att kunna urskilja gemensamma teman i socialsekreterarnas svar. Vid bearbetningen av intervjutexterna gavs socialsekreterarna och kommunerna de jobbar för fiktiva namn för att säkerställa deras anonymitet men också för att kunna skilja dem åt. När centrala teman kunnat utskiljas gjordes en tematiseringstabell, se bilaga 4, där centrala citat fått belysa de nyckelord/begrepp som kunnat identifieras genom en meningskoncentrering.

Utredningsmallarna bearbetades manuellt med understrykningspenna för att urskilja likheter och skillnader dessa emellan. När centrala likheter kunnat identifieras gjordes en tabell över utredningsmallarnas rubriker i fyra spalter, se bilaga 3. Detta för att visuellt kunna urskilja deras olika utformande, samt för att se vad de olika kommunerna väljer att lägga fokus på i sina utredningar kontra vad de väljer bort. Vad som utlästes av tabellen är ett mönster mellan socialtjänsternas utredningsmallar då de har dessa rubriker gemensamt: Anledning till utredning, familj, sysselsättning/arbetssituation/arbete, ekonomi och hälsa, där upplägget i utredningsmallarna utefter dessa rubriker ser olika ut från kommun till kommun.

3.4.3. Dataanalys

Med dataanalys menas att organisera och strukturera den data som införskaffats genom datainsamlingsmetoden förtydligar Backman (2008), där organiseringens syfte är att frambringa ordning bland data, att ge tydlighet och systematik. För att organisera och strukturera data har uppsökande av teman gjorts, som är en av de vanligaste teknikerna i en kvalitativ dataanalys enligt Bryman (2011). Tematisk analys har använts i denna studie för att

identifiera centrala och relevanta teman i intervjutexterna som går ut på att forma ett register av centrala teman och underteman, vilket Bryman (2011) förespråkar.

I analysen av intervjutexterna användes meningskoncentrering som omvandlade socialsekreterarnas längre yttranden till några få övergripande meningar, vilken Kvale och Brinkmann (2009) föreslår. Detta för att kunna analysera de genomgripande och många gånger komplexa intervjuer genom att söka efter naturliga meningsenheter och utveckla deras huvudteman, se bilaga 4. Analyseringen av intervjutexterna utgick från studiens frågeställningar för att se på direkta skillnader och upplevelser. En tabell formades där frågeställningarna ställdes på rad och socialsekreterarnas citat som ansetts relevanta. Utförandet av analysen gällande utredningsmallarna bestod av en tematisk utgångspunkt där det sammanställdes centrala och gemensamma teman. Som verktyg har Socialstyrelsen nationella riktlinjerna riktlinjer och de teoretiska begreppen legat till grund för analysen.

3.5. Reliabilitet och validitet

Reliabilitet och validitet som begrepp inom den kvalitativa forskningen har varit omdiskuterade (Bryman 2011). Författaren menar att många forskare har diskuterat hur relevanta dessa begrepp är för den kvalitativa forskningen och om begreppens betydelse skulle behöva omdefinieras. Kvale och Brinkmann (2009) instämmer med att begreppen reliabilitet och validitet härrör från den kvantitativa forskningen men de bibehåller däremot begreppen i form av att omformulera dem till relevans för den kvalitativa- och intervjuforskningen, vilket kommer vara utgångspunkt i denna studie. För att styrka reliabiliteten i den aktuella studien har kravet på socialsekreterarna varit att de ska ha en socionomexamen samt vara aktuellt yrkesverksamma på vuxenstöd som studien undersöker. För att styrka relevansen ytterligare, har ett val gjorts att även granska de aktuella utredningsmallarna socialsekreterarna använder sig av på sin arbetsplats för att ha ett tydligt sammanhang mellan all data som används i studien, vilket gör att giltigheten i resultatet blir större.

3.6. Etiska aspekter

I och med deltagande i studien efterfrågades kommunernas utredningsmallar utan ifylld information, i syfte att respektera socialsekreterarnas sekretess och tystnadsplikt men även för att ta hänsyn till de forskningsetiska aspekterna som kommer att presenteras nedan. Detta för att studien endast kommer utgå från utredningsmallarnas utformning som stöd i intervjuerna och i analysen. Inledningsvis i ”Information till deltagare” (bilaga 1) och ”Intervjuguiden”

(bilaga 2) har etikreglerna noga beskrivits, med fokus på socialsekreterarnas trygghet i deltagandet.

Beaktningen av etikreglerna i denna studie har skett utifrån två perspektiv, den deontologiska etiken och konsekvensetiken. Den deontologiska etiken uttrycker May (2001) bygger på en uppsättning regler för hur forskning bör bedrivas. Detta perspektiv framhäver att informerat samtycke menar på att de människor som blir intervjuade måste informeras om och samtycka till att delta i studien. Då det har varit av vikt att informera socialsekreterarna om målet med studien och dess utformning, har det även diskuterats konsekvenser som kan ha uppkommit i studiens resultat. Med detta har det tydliggjorts att socialsekreterarna och kommunerna de representerar kommer avidentifieras och ges fiktiva namn. Detta förespråkar både May (2001) och Bryman (2011) då de förtydligar vikten att skydda informanternas, i detta fall socialsekreterarnas identitet. Det har även varit en tydlig fokusering att konfidentialitetskravet och anonymiteten tillförsäkrats socialsekreterarna i undersökningen, vilket det konsekvensetiska perspektivet innefattar enligt May (2001). Även Repstad (2007) uttrycker sig liknande om etiska aspekter i kvalitativ forskning och pointerar vikten av att ta hänsyn till dessa.

3.7. Arbetsfördelning

En gemensam brainstorming gjordes i studiens början, vilket genom diskussioner och tydliga fokuseringar frambringade det valda ämnet för studien. Med ett antal omformuleringar och omarbetningar av syftet och frågeställningarna har relevant litteratur sökts och hittats. En arbetsplan utarbetades genom detta för att förtydliga tillvägagångssättet och arbetssättet för studien. Som resulterade i dagliga arbetsnoteringar i syfte att kunna disponera arbetet på ett stabilt sätt. Då studien har två författare har arbetsfördelningen fördelats så att den ena har skrivit och fört in information, har den andra hjälpt till att korrigera den skrivna texten och vice versa. Båda har deltagit i alla moment i studien och den skriftliga processen för att kunna fördela arbetet lika mellan varandra och att båda ska ha lika stor insikt i alla studiens delar. Fördelandet av arbetet har baserats på författarnas individuella kompetenser för att kunna få en bra balans i studiens utförande, genom att våra varierande kompetenser har kunnat komplettera varandra. Avslutningsvis har vi gemensamt gått igenom arbetet kronologiskt för att göra slutgiltiga ändringar i studiens formalia samt för att båda ska vara nöjda med den slutgiltiga studien.

4. RESULTAT

4.1. Resultatets upplägg

Studiens resultat kommer under detta kapitel redovisas och analyseras utifrån det aktuella kunskapsläget, de teoretiska begreppen samt studiens syfte och frågeställningar. De citat som använts i studiens resultat kan ibland korrigeras med /.../ då bara en del i citaten har lyfts upp för att illustrera socialsekreterarnas uttalanden. Socialsekreterarna som ingår i studien har två gemensamma nämnare, de arbetar inom socialtjänsten på vuxenstöd som utredare samt är utbildade socionomer. Socialsekreterarna och kommunerna de representerar har fått fiktiva namn enligt följande:

Kommun Grön består av Greta och Gunilla som har jobbat som inom socialtjänsten i 18 respektive 26 år. Kommun Gul består av Gustav och Gunnar som har varit yrkesverksamma i 2 respektive 24 år. Kommun Blå består av Bodil som har varit socialarbetare i 33 år. Kommun Röd består av Rebecka och Rosa som har varit yrkesverksamma utredare i ca 4-5 år vardera.

4.2. Utredningsmallarna

De fyra utredningsmallarna som har behandlats och analyserats i studien har liknande uppbyggnad där utredningsmallarna består av en rad olika rubriker som ska behandlas under utredningsprocessen. Det kan utläsas ett mönster mellan dessa utredningsmallar då kommunerna har samtliga rubriker gemensamt, vilka är följande: *Anledning till utredning, familj, sysselsättning/arbetsituation/arbete, ekonomi och hälsa*, sedan är upplägget i utredningsmallarna olika från kommun till kommun. Den stora skillnaden mellan mallarna är att de är olika utförliga gällande vad som ska utredas under varje rubrik och hur många olika aspekter i klientens liv som utreds, det vill säga hur många rubriker mallen har. Utifrån hur lång arbetslivserfarenhet socialsekreterarna har kan de se vilka rubriker och områden i utredningarna som kan ligga till grund för ett bra utredningsarbete och beslutsfattande. Om en personal på vuxenstöd däremot är nyexaminerad eller inte har arbetat inom denna typ av enhet innan, ger utredningsmallarna i dagsläget lite information om hur tillvägagångssättet i utredningsförfarandet ska se ut. Rosa från Kommun Röd påtalar detta:

/.../ att få in underrubriker, lite frågor så vi får ännu mer samma fokus eftersom vi har samma frågor och ett ytterligare stöd speciellt för de nya.

Under granskningen av kommunernas utredningsmallar har det framkommit att två av fyra kommuner använder sig av stödfrågor eller formulär som är direkt kopplade till utredningsmallen. Kommun Grön är den kommun som har stödfrågor under vissa rubriker, som förtydligar vad inom rubriken som skall tas upp, sedan använder sig Kommun Blå av ett stöddokument så som ett hälsoformulär som läggs till om det är första gången klienten är aktuell. Det stöddokument som finns att tillgå för alla i vuxenstöd i respektive kommun är ASI (Addiction Severity Index) men som inte behöver vara en del av utredningsförfarandet. Detta instrument för att kartlägga missbruks- och beroendeproblematik kan kopplas till de nationella riktlinjerna (Socialstyrelsen, 2007), som uttrycker rekommendationer att använda ASI och DOK, som är ett dokumenteringssystem i missbruksvården, i dokumenteringen av alkoholproblemets tyngd inom socialtjänstens vuxenstöd. I tre av de fyra kommunernas mallar kan utläsas en direkt fokusering på de eventuella barnen till klienterna genom ett innefattande av rubriker så som barn, barnperspektivet och barnets/barnens situation.

Utifrån studiens teoretiska begrepp barnperspektivet kan detta ses som positivt då ett främjande av barnens situation måste observeras och åtgärder som rör dem måste uppmärksammas när barnet har en förälder med missbruksproblematik. Detta kan ses som en följd av att barnperspektivet blivit mer omdiskuterat i socialt arbete med koppling till barnkonventionens revidering i svensk lagtext (Sandin och Halldén, 2003). Detta kan också kopplas till Socialstyrelsens rekommendationer angående missbruks- och beroendevården, där de vill främja ett medtagande av viktiga perspektiv gällande anhöriga till personer med missbruksproblematik (Socialstyrelsen, 2007). Utifrån barnperspektivet kan kritik riktas mot den kommun som inte uppmärksammar barn under en egen rubrik då socialtjänsten alltid bör säkerställa att barnens välmående tillgodoses. Detta går också att koppla till studiens andra teoretiska begrepp föräldraförmåga, då enligt lagstiftning från FB 6 kap 1 § så ska barn ha rätt till omvårdnad och god uppfostran. Genom att uppmärksamma eventuella barn i vuxenutredningar kan det också ses huruvida föräldern har en fungerande föräldraförmåga och kan tillgodose sina barns behov.

Ett hänsynstagande av klientens föräldraförmåga i utredningsmallarna har inte kunnat utläsas. Begreppet skulle kunna förekomma under en rubrik kallad den enskildes perspektiv under utredningen, beroende på hur socialarbetaren använder sig av utredningsmallen samt tolkar den rubriken. Vad som skulle kunna vara gynnsamt med ett innefattande av föräldraförmåga

är att föräldrar med missbruksproblematiks upplevelser av familjens funktion samt påverkan av dennes missbruk blir uppmärksammat. Burstein et al. (2012) uttrycker att det är en fördel att skilja föräldrarnas upplevelser åt gällande familjens funktion vid missbruk för att finna olika uppfattningar om interaktionen mellan familjemedlemmarna. Dock beaktas inte begreppet föräldraförmåga i klartext i någon av kommunernas utredningsmallar, detta kan ha en förklaring i att barnperspektivet kan undersöka huruvida om barnen far illa av föräldrarnas missbruksproblematik.

Slutsatser som kan dras efter att ha analyserat utredningsmallarna är att de tydligt går att se en fokusering på barnperspektivet och barnens situation. Huruvida föräldraförmåga belyses i en utredning kommer att avgöras av vad den enskilde socialsekreteraren anser ska innefattas under rubriken den enskildes perspektiv. Det har kunnat utläsas att utredningarna mer eller mindre styrs av socialsekreterarnas tolkning av vardera rubriken i utredningsmallarna, vilket kan bero på att riktlinjerna bara bör och inte skall beaktas i det dagliga arbetet inom socialtjänsten. Detta kan vara en följd av att Socialstyrelsen inte har direkta rekommendationer om hur utredningsmallen inom vuxenstöd bör vara utformad. Sedan kan det utläsas av bilaga 3 att utredningsmallarna innehåller olika antal rubriker, vilket gör att beroende på vilken kommun som den enskilde vill ta hjälp av eller ansöker till, kommer troligtvis utredningarnas bredd och innehåll att variera.

4.3. Socialarbetarnas upplevelser av att använda utredningsmallarna

Samtliga socialsekreterare som intervjuats har beskrivit att de nuvarande utredningsmallarna är bra men menar att det finns ett behov av förändring/tillägg i dem som skulle göra dem mer effektiva. Samtidigt ska det framhållas att några socialsekreterare inte ansett ett lika stort behov av förändring i utredningsmallarna. Detta kan belysas med citaten av Bodil från Kommun Blå följt av Gustav från Kommun Gul:

Jag tycker den är bra att ha en lathund att hålla sig till. Sedan kan man komplettera med hälsoformuläret och föra in det som man får till sig där i utredningen. /.../

/.../ Den täcker in det mesta och den grundar sig mycket på ASI:n som vi utgår ifrån /.../ Jag tror vi får in rätt så mycket egentligen. Som exempel i rubriken familj, har man lagt till nätverk och fritid. Så det är egentligen tre rubriker på samma för att få in flera aspekter.

Det första citatet belyser att utredningsmallen redan kan ses som en lathund och att den är väl fungerande i förhållande till de komplement och stöddokument som finns att tillgå under utredningsförfarandet. Det andra citatet beskriver att mallen innefattar det mesta och att ASI:n ligger mycket till grund för utredningsförfarandet. Det som framhävs i andra citatet är att det kan ingå mycket under en och samma rubrik, till exempel familj innefattar både nätverk och fritid, vilket gör att mer information kan kartläggas under den rubriken och att omfattande information kan fås genom det.

De slutsatser som kunnat utläsas är att det är mycket beroende på hur den enskilde socialsekreteraren har för arbetssätt med mallen som avgör huruvida detaljerad utredningen blir, hur socialsekreteraren väljer att arbeta med rubrikerna samt vilken slags information som ska innefattas under dem. Detta blir en bekräftelse av den analys som tidigare gjorts gällande utredningsmallarna då socialsekreterarna nu bekräftar att de har mycket spelrum i mallarna. Detta kan problematiseras då utredningarna kan få varierad information där viktiga aspekter av barnperspektivet och föräldraförmåga kan bli förbisedda. Genom en mer detaljerad utredningsmall med standardfrågor skulle barnperspektivet kunna säkerställas och behandlas mer rättssäkert i utredningsförfarandet inom vuxenstöd. Likaså att lägga in standardfrågor om klientens upplevelser av sitt föräldraskap skulle föräldraförmåga kunna bli ännu mer uppmärksammas och genom detta skulle relationen mellan barnen och föräldern bli skyddad. I dagsläget kan via studiens teoretiska begrepp stark kritik riktas till att utredningsmallarna ger socialsekreterarna för mycket individuellt tolkningsutrymme, som gör att begreppen kan bli mer eller mindre förbisedda, vilket kan ses som ogynnsamt för både klienten eller dennes barn. Kritiken kan stärkas med Socialstyrelsens riktlinjer (2007) som bland annat poängterar vikten av att beakta perspektiv så som barnperspektivet i förhållande till personer med missbruksproblematik.

De socialsekreterare som ansett att det finns ett behov av förändring i utredningsmallen efterfrågar lathundsfrågor under varje rubrik, som specifikt uttrycker vad som ska innefattas. Detta utifrån att samtliga utredningsmallar endast har rubriker som nämner vilka områden i klientens liv som utredningen bör beröra, men inte vad inom dessa områden som egentligen skall utredas. Fördelen med förändring enligt socialsekreterarna skulle vara att alla utredningar inom vuxenstöd skulle bli mer enhetliga och rättssäkra. Då det framkommit att några socialsekreterare inte har någon större inblick i Socialtjänstens riktlinjer, blir detta även

något att problematisera. För att få en mer evidensbaserad och enhetlig missbruks- och beroendevård som Socialstyrelsens (2007) tar upp, bör alla socialsekreterare vara uppmärksamma på riktlinjernas kunskapsstöd och dess innehåll. Oavsett hur länge socialsekreterarna har arbetat på vuxenstöd och vem som utreder, skulle utredningsförfarandet då se mer lika ut. Gunnar från Kommun Gul beskriver det så här:

Jag kan tycka att det finns en tröghet i att förändra det här datasystemet någonstans, att man kanske skulle kunna lägga in mer lathundsfrågor som kopplar till rubrikerna än vad som är idag. En utredning från den enhet jag jobbar på borde spegla vårt sätt att tänka och jobba. För att göra det mer rättssäkert men också lite lättare för att förändra, för att inte glömma smarta idéer till mallen.

Detta påtalar att det är en lång process att ändra utredningsmallen vilket kan resultera i att motivationen hos socialsekreterarna att begära förändringar i den kan avta. Citatet styrker behovet av att ha ett bra formulär med lathundsfrågor att utgå från som skulle kunna vara gynnsamt för arbetslaget, då socialsekreterarna uttrycker att användandet av utredningsmallen kan bero på sin egen tolkning av denna. Utredningarnas utformning med endast rubriker kan göra att utredningens andemening tappas, dessa övergripande rubriker gör att det blir otydligt då utredningarna egentligen bör spegla arbetet och tankesättet inom vuxenstöd. Det uppmärksammas även att det borde vara enklare att lägga in ett förslag om förändring av mallen vilket kan göra att det blir mer rättssäkert och enhetlig i utredningsförfarandet om uppdateringar av den görs regelbundet.

De nationella riktlinjerna revideras med relativt jämna mellanrum men arbetsutvecklingen inom socialtjänsten kan ändras mycket mellan riktlinjernas revideringar just eftersom att de sker med flera års mellanrum. Detta eftersom att uppdateringarna bör vara effektiva för att spegla socialtjänstens arbete här och nu, särskilt gällande socialtjänstens utredningsförfarande. Detta beskrivs även i riktlinjerna (Socialstyrelsen, 2007) där de hänvisar till socialtjänstlagens 3 kap 3 § där det står i tredje stycket att förutsättningarna för god kvalitet i verksamheten ska säkras och fortlöpande utvecklas.

En slutsats som kan dras av detta är att denna paragraf skall säkerhetsställa att fortlöpande utveckling sker inom socialtjänsten men citatet ovan beskriver att detta inte sker tillräckligt effektivt. Dock finns stort tolkningsutrymme gällande vad SoL 3 kap 3§ menar med fortlöpande utveckling då ingen specifik tidsram anges. En problematisering med SoL är just

det att den är en ramlag som ger stort tolkningsutrymme och spelrum för socialtjänsten. Detta gör att det kan bli svårt att avgöra huruvida den i detta fall följs eller inte. Studiens teoretiska begrepp skulle gynnas av att ha en fortlöpande utveckling just för att ständigt uppmärksamma begreppen i utredningarna men även för att förtydliga begreppens betydelse i mallarna. De teoretiska begreppen är de även föränderliga utifrån samhällets utveckling samt utefter lagstiftning/riktlinjer och kan formas olika beroende på vilken socialsekreterare som handlägger ansökan.

Samtidigt som socialsekreterarna belyser ett behov av förändring i utredningsmallarna påpekar somliga av dem att deras utredningsmall i dagsläget är under omarbetning. Detta på grund utav att behovet av ett mer rättssäkert utredningsförfarande redan uppmärksammats inom vuxenstöd. Vad de tror denna förändring kan resultera i beskriver Rebecka från Kommun Röd:

Jag tror att denna förändring i mallen /.../ kommer göra kvalitén bättre på utredningarna, att de är mer lika där alla gör mer lika, då det är tydligt vad det ska vara för information under varje rubrik. Så att det inte behöver bli för olika bedömningar för vilken handläggare man kommer till. Bedömningarna kan ju så klart bli olika men att utredningsmallen kommer vara lika för oss alla oavsett vem man träffar.

Detta citat beskriver att kvalitén på den nuvarande mallen kan höjas och förbättras genom omarbetningen den är under för tillfället. Här belyses också behovet av att utredningarna bör behandlas mer lika från varje socialsekreterare inom vuxenstöd, om det skulle finnas samma utgångspunkter att förhålla sig till. Bedömningarna utifrån utredningsrubrikerna kan variera från socialsekreterarna men att utredningsmallarna kommer vara lika oavsett vilken kommun klienten ansöker till. Slutsatser som kunnat utläsas i detta tema behandlar fakta om vikten av att ha en gemensam och utförlig utredningsmall, där studiens teoretiska begrepp skulle kunna framkomma och genomsyras ytterligare. Det framhävs vidare att en utförligare utredningsmall skulle göra arbetet enklare och lättare att följa för såväl erfaren som nykommen personal inom vuxenstöd. Den ändrade mallen skulle även kunna göra det lättare för den aktuella klienten att få hjälp med sin ansökan. Vad dessa slutsatser kan inrymma är den evidensbaserade praktiken inom socialtjänsten som riktlinjerna förtydligar, som handlar om att kombinera information från tre kunskapskällor vilka är den bästa vetenskapliga information, personalens erfarenheter

men även ett hänsynstagande till klientens värderingar och önskemål i det dagliga arbetet (Socialstyrelsen, 2007).

4.4. Tillämpningen av barnperspektivet och beaktningen av föräldraförmåga

Fokus ska alltid ligga i första hand på den vuxne och dennes behov av hjälp från vuxenstöd beskriver alla socialsekreterare, men att barnperspektivet ändå ska finnas med och beaktas i utredningarna om den vuxne är en förälder. När det gäller barnperspektivet kontra föräldraförmågans plats i utredningarna är det däremot barnperspektivet som får fokus då socialsekreterarna beskriver att det är deras skyldighet genom deras anmälningsplikt att försäkra sig om att klientens barn inte far illa. Det läggs ingen större fokus på själva föräldraförmågan utan det kan vara upp till klienten om denne vill samtala om sin föräldraförmåga. Däremot påtalar alla av de intervjuade socialsekreterarna att de brukar berätta om vilket stöd en förälder kan få via barn- och familjeenheten inom kommunen. Det vill säga vad i kommunen som erbjuds i form av samtalsstöd och barngrupper för barn med missbrukande föräldrar. Rosa och Rebecka från kommun Röd uttrycker beaktningen av föräldraförmågan enligt följande:

Barnen belyser vi mer /.../ föräldraförmågan lämnar vi över till familjeenheten.

Jag skriver inte i mina utredningar så mycket om föräldraförmågan, mitt fokus ligger på missbruket och behovet av hjälp för missbruket.

Första citatet visar på att barnperspektivet är ett perspektiv som tas i större beaktning inom socialtjänstens vuxenstöd, där föräldraförmågan är ett utredningsverktyg som lämnas över till barn- och familjeenheten. Dock som nämnts tidigare finns det utrymme och möjlighet att samtala om klientens tankar kring sitt föräldraskap och på så sätt hänvisa vidare till den hjälp som finns att tillgå på barn- och familjeenheten. Detta görs precis som andra citatet belyser eftersom fokus ska ligga på missbruket och klientens behov av hjälp. Föräldraförmåga kopplas mer till barn- och familjeenheten då den först blir väsentlig och aktuell att utreda när ett barn far illa i sitt hem och inte när föräldern själv är aktuell inom socialtjänsten. Som Johansson och Wirbing (2005) tar upp i tidigare forskning behöver inte föräldrar med missbruksproblematik ha en dålig relation till sina barn utan de kan ha en bra och normal relation trots föräldrarnas problematik. Detta är något som alla socialsekreterare tagit upp

under intervjuerna och genom den analys som gjorts kan det vara en anledning till att det saknas större fokus på föräldraförmågan i utredningarna de gör. Dock finns det forskning av Söderström och Skårderud (2009) som tar upp att när en förälders sinne är ockuperat av ett missbruk eller beroende kan samspelet mellan barn och förälder vara i riskzon. Därför kan det vara viktigt att ha med föräldraförmåga i utredningarna som kan avgöra hur riskfaktorerna i föräldrarnas leverne står sig emot skyddsfaktorerna i barnens liv.

Slutsatserna som kan dras av detta är genom att ha ett barnperspektiv i vuxenutredningarna kan det utläsas huruvida barnen har det bra eller om det finns anledning till oro och eventuell utredning av deras situation. Föräldraförmåga läggs inget större fokus på då det inte är väsentligt om barnen inte har blivit lidande av föräldrarnas missbruksproblematik, i så fall läggs ansvaret på att utreda om föräldrarnas föräldraförmåga brister på barn- och familjeenheten och föräldrarnas missbruksutredning ligger kvar på vuxenstöd.

Med den analys gjorts har det framkommit, även om barnens situation upplyses i en vuxenutredning, att föräldraförmåga som rubrik bör läggas in i mallarna för att ytterligare kunna säkerställa att föräldern får sina behov tillgodosedda samtidigt som dennes barn kan få hjälp och stöd som anhörig. Detta för att föräldrarnas upplevelse och förståelse över situationen är minst lika viktig som barnens upplevelse av föräldrarnas missbruksproblematik och situation i hemmet. Med föräldraförmåga som rubrik kan det bli enklare att fastställa om föräldern behöver hjälp att prata om sitt missbruk med sina barn eller och hur stort problem föräldern tycker missbruket är. Dock har somliga socialsekreterare även påtalat vikten av att ständigt tänka på risk- kontra skyddsfaktorer när det gäller barn till föräldrar med missbruksproblematik och att det är väsentligt att samtala om dessa. Gunnar från kommun Gul beskriver detta på följande sätt:

Det jag tänker på är riskfaktorer kontra stödfaktorer. Man måste matcha det och gör den missbrukande föräldern medveten om faktorerna. De flesta barn fixar mycket och är lojala. Men å andra sidan får de inte utsättas för *för* stor risk.

Citat poängterar vikten av att avgöra hur risk- kontra skyddsfaktorer i klientens föräldraskap ser ut och att samtalet kring detta kan få klienten att bli motiverad till förändring. Att ha risk- kontra skyddsfaktorer i beaktning kan förtydliga ett familjeperspektiv i utredningarna. Som tidigare forskning har hävdats (Socialstyrelsen, 2012) skulle möjligheterna till en lyckad

utredning öka för föräldern vid ett hänsynstagande av ett familjeperspektiv i utredningen. Detta förespråkar även Minell (2001) då det även kan ligga i föräldrarnas intresse att uppmärksamma barnens situation när denne vänder sig till socialtjänsten för hjälp. Som citatet uttrycker måste barnets intresse ha företräde vid en intressekonflikt mellan barn och vuxna. Minell (2001) anser emellertid att socialtjänsten måste ägna uppmärksamhet mot den vuxne som inte får lämnas utan stöd. Därför kan ett stärkt barnperspektiv inom socialtjänsten också innebära det omvända förhållandet, att se föräldraförmåga och barnperspektivet i kombination med varandra.

Då Stice och Barrera (1995) uttrycker att bristande föräldrastöd och kontroll kan skapa problembeteenden hos barnen, resulterar i att tillämpningen av barnperspektivet i vuxenutredningar är av stor vikt. Då det tidigare beskrivits att föräldrar med missbruksproblematik inte behöver ha en dålig relation till sina barn bör de poängteras att det omvända förhållandet också kan inträffa, där barnen kan behöva inta en stor ansvarsroll i familjen. Om man då i vuxenutredningar skulle inkludera begreppet föräldraförmåga skulle det kunna resultera i att reducera en del av den eventuella belastningen som många barn kan ta på sig i form av en vuxen roll i tidig ålder. Detta framhäver Locke och Newcomb (2004) då de beskriver att barn som försöker uppfylla föräldrarollen i familjen kan hämma sin egen åldersutvecklingsfaser, om föräldraförmåga skulle belysas kan föräldrarnas egen insikt i sin situation och motivationen att förbättra och ta ansvar över den öka. Detta styrker att ett medtagande av studiens teoretiska begrepp föräldraförmåga skulle inkluderas i utredningsmallarna utifrån det som står i FB om att barnets utvecklings skall främjas.

Slutsatser som kan dras är att risk- och skyddsfaktorer är viktiga aspekter att ha i åtanke under en utredning då det kan hjälpa föräldern till motivering och kan även ligga till grund för föräldrarnas kontakttagande med socialtjänsten. En annan slutsats av den genomförda analysen är att genom att inkludera begreppet föräldraförmåga i vuxenutredningarna kan risk- och skyddsfaktorerna skyddas ytterligare. Då det framkommit att föräldraförmåga och barnperspektivet kan beaktas under rubrik, har det genom analysen ändå framförts att infattningen av begreppet föräldraförmåga skulle kunna bli en förlängning av skyddet av barnen, eftersom den går att sammankopplas till barnperspektivet.

5. DISKUSSION

Syftet med studien har varit att undersöka tillämpningen av barnperspektivet och beaktningen av föräldraförmåga inom socialtjänstens vuxenstöd med hjälp av studiens syfte och frågeställningar. Syfte och frågeställningarna har kunnat besvaras och slutsatser har kunnat dras genom analysen som framförts i resultatdelen, vilket kommer att presenteras och diskuteras i detta kapitel.

5.1. Studiens slutsatser

Det vi fått besvarat angående utredningsmallarnas utformning är att socialtjänsternas utredningsmallar ser olika ut men har samma utgångspunkt, att kartlägga personers missbruks- och beroendeproblematik. Nackdelen med att mallarna ser olika ut är fakta att beroende på vilken kommun den enskilde bor i eller vill ha hjälp ifrån, kan utredningarnas storlek och innehållsbredd variera utifrån mallen som används. Vad som kan diskuteras angående denna nackdel är huruvida den enskildes behov kan tillgodoses på samma sätt inom alla kommunerna då utredningsmallarnas uppbyggnad varierar. I korta drag kan följande fråga ställas, om en förälder med missbruksproblematik blir utredd av alla kommuner samtidigt skulle de komma fram till samma bild av klientens liv samt fatta samma beslut gällande eventuella stödinsatser eller interventioner för föräldern med missbruksproblematik? Om inte, är det ett rättssäkert tillvägagångssätt att låta socialtjänsterna självständigt bestämma hur deras utredningsmallar skall se ut? En annan slutsats som dragits utifrån utredningsmallarnas utformning är att kommunerna använder sig mer eller mindre av kortfattade rubriker som gör att den enskilde socialsekreterarens tolkning av dessa är avgörande för hur förfarandet kommer se ut. Utifrån ett rättssäkert perspektiv skulle kritik kunna riktas till fakta att socialsekreterarens egen erfarenhet, tyckande och tänkande kan göra att rubrikerna används på varierande sätt, ger det väldigt lite information om vad som egentligen är tänkt att ha med under rubrikerna. Sedan är det värt att nämna det som socialsekreterarna själva tagit upp, att som nyanställd skulle en lathund till utredningarna vara att föredra men även för de erfarna socialsekreterarna just för att kunna förnya sina tillvägagångssätt i utredningssamtalen. Vad som kan utläsas av detta är att mer enhetliga och detaljrika utredningsmallar skulle vara att föredra för samtliga kommuners socialtjänster.

I besvarandet av syftet har de nationella riktlinjerna inom missbruks- och beroendevården använts i undersökningen gällande beaktningen av de teoretiska begrepp som genomsyrat denna studie, vilka är barnperspektivet och föräldraförmågan. Det som framkommit

sammanfattningsvis av riktlinjerna är att de inte direkt förhåller sig till utredningsmallarna och dess utformning då riktlinjerna behandlar mer om rubriker som handläggning och kommunikering i socialtjänstens arbete men inte konkret på hur en utredningsmall bör se ut inom vuxenstöd. Detta ställer oss frågande till varför Socialstyrelsen inte i sina riktlinjer tar upp konkreta rekommendationer för hur utredningsmallarna på socialtjänstens vuxenstöd bör vara utformade, vilka områden som bör beröras samt på vilket sätt då det är en stor och viktig beståndsdel av arbetet inom vuxenstöd.

När det kommer till socialsekreterarnas upplevelse utav användandet av utredningsmallarna framkom det att majoriteten av socialsekreterarna tycker utredningsmallarna har en bra standard, men att det finns ett behov av att vidareutveckla eller förändra mallarna. De slutsatser som kunnat dras utifrån socialsekreterarnas upplevelser överensstämmer med de slutsatser som dragits efter granskningen av utredningsmallarna, att en lathund skulle vara att föredra för både de erfarna och nyanställda socialsekreterarna. En lathund för att göra mallarna och arbetet mellan kollegorna i vuxenstöd mer samspelt och lättare att utgå ifrån. Vad som exakt bör förändras och utvecklas i mallarna kan diskuteras inom varje enskild kommuns socialtjänst. Detta eftersom det i dagsläget inte finns rekommendationer från Socialstyrelsen om hur utredningsmallarna bör vara utformade samt hur socialsekreterarna bör arbeta med dessa. Utifrån detta kan slutsatsen dras att det verkar finnas ett aktuellt behov av sådana rekommendationer i de nationella riktlinjerna inom missbruks och beroendevården från Socialstyrelsen.

Tillämpningen av barnperspektivet och beaktningen av föräldraförmåga i utredningarna har visats vara varierande utifrån varje enskild kommun. Det som framförts är att barnperspektivet är ett genomgående perspektivet i utredningarna och inte föräldraförmågan. Föräldraförmågan innefattas dock på så sätt att det är den vuxne med sitt missbruk och dennes behov av hjälp som är i fokus för utredningens bedömning och det slutgiltiga beslutfattandet. Detta kan ligga till grund för vad som tidigare tagits upp gällande förälderns relation till barnet inte behöver vara bristfällig. Relationen dem emellan behöver inte vara hämmat på grund av förälderns missbruk utan de kan ha en fungerande och hälsosam relation trots problematiken. I själva utredningssamtalet kan föräldraförmågan diskuteras beroende på hur klienten själv känner sig bekväm med att tala om detta. Barnet och/eller familjens situation är en rubrik som återkommer i alla kommuners utredningsmallar där det kan uppkomma frågor kring barnens situation och upplevelser av förälderns missbruksproblematik. Detta kan vara

en anledning att prata kring barnens situation och upplevelser då det kan framkomma under denna rubrik hur föräldern upplever sin förmåga att uppfostra sitt barn. Om klienten brister i sin föräldraförmåga eller om barnet på något annat vis far illa i hemmet flyttas ansvaret att beakta föräldraförmågan till barn- och familjeenheten utifrån socialsekreterarnas anmälningsplikt. En annan slutsats gällande detta är att föräldraförmåga som begrepp inte beaktas i så stor utsträckning eftersom den har fokus i utredningar gällande barn som far illa inom barn- och familjeenheten. Efter analysens genomförande har den avslutande slutsatsen blivit att föräldraförmåga bör innefattas som rubrik i mallarna då den kan uppmärksamma både barnperspektivet och föräldraförmågans aktuella situation. En infattning av föräldraförmågan skulle kunna säkerställa ytterligare att klienten får sina behov tillgodosedda samtidigt som dennes barns situation upplyses och samtalas om. Författarna i denna studie menar att klientens upplevelse och uppfattning av sin egen och närståendes situationer är minst lika viktig som barnens upplevelser av föräldrarnas missproblematik och eventuella bristfälliga hemsituation. Med föräldraförmåga som rubrik skulle det kunna bli enklare att konstatera om föräldern behöver stöd och hjälp att prata om sitt missbruk med sina barn, samt hur stort problem föräldern själv anser missbruket har på dennes föräldraförmåga.

5.2. Metodvalets för- och nackdelar

Metodvalet för vår studie har varit gynnsamt i aspekterna att få fram tydliga svar på studiens frågeställningar och därifrån kunna dra relevanta slutsatser. En fördel har varit att ha granska utredningsmallarna och sedan kunna komplettera detta med utlåtanden från de socialsekreterare som faktiskt arbetar med dessa mallar. Detta för att kunna dra så korrekta slutsatser som möjligt baserat på denna bredare datainsamling. På grund av tidsbegränsningen i studien, har den innefattat endast fyra kommuner i mellersta Norrland och de resultat samt slutsatser som fått gå inte med säkerhet att säga vara representativa för Sveriges övriga kommuner. Detta kan ses som en brist i studien då den med fördel kunnat göras större för att se om de resultat som framkommit är allmängiltigt för situationen i Sveriges socialtjänster. En avslutande fördel som bör lyftas fram är att med studiens valda metod har det gått att identifiera och illustrera socialsekreterarnas upplevelser vilket har gett en djupare förståelse samt kunskap över studiens syfte och frågeställningar, vilket inte hade kunnat uppnås med en kvantitativ metod.

5.3. Förslag på framtida forskning

Det som har blivit tydligt under studiens genomförande är att missbruks- och beroendevården riktlinjers är begränsade gällande tillämpbarheten av dem inom socialtjänsten.

Tillämpbarheten i form av att det saknas konkreta rekommendationer om hur utredningsmallarna skall vara utformade inom vuxenstöd samt hur utredningsförfarandet ska se ut, vilket är anmärkningsvärt eftersom riktlinjerna ger direktiv angående hur olika typer av substansbruk inom missbruks- och beroendevården bör hanteras. Utredningsförfarandet inom socialtjänsten är ju grunden till vilken typ av stöd och vård som varje klient kommer att få och att då inte ha direktiv om hur utredningsarbetet bör bedrivas känns bristfälligt. Förslaget till framtida forskning som kan ges efter studiens avslut är att Socialstyrelsen bör undersöka behovet av riktlinjer gällande utredningsmallarnas utformning i Sveriges kommuner. Detta för att säkerhetsställa ett likvärdigt tillvägagångssätt i alla Sveriges kommuner och för att förebygga ett eventuellt bortfall av viktiga utredningsperspektiv. Om det slutgiltiga resultatet skulle bli likvärdigt med denna studies resultat bör det övervägas om ett kapitel angående utredningsmallarnas utformning och användning bör tilläggas i missbruks- och beroendevårdens riktlinjer.

Det skulle ytterligare med fördel behöva bedrivas framtida forskning kring studiens teoretiska begrepp föräldraförmåga i förhållande till socialtjänstens vuxenstöd, då detta är ett begrepp som inte är lika etablerat som barnperspektivet där. Fördelen med detta skulle vara att föräldrar med missbruksproblematik skulle få mer stöd och hjälp angående sitt föräldraskap under behandlingen för sitt missbruk. Detta skulle kunna leda till en öppnare, tryggare och stabilare relation inom familjen för både barn och föräldrar under och efter behandlingen för missbruket, då ett missbruk ofta påverkar hela familjen i större eller mindre utsträckning.

REFERENSLISTA

- Arnér, E. & Tellgren, B. (2006). *Barns syn på vuxna: att komma nära barns perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Backman, J. (2008). *Rapporter och uppsatser*. (2., uppdaterade [och utök.]. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. (2., [rev.] uppl.) Malmö: Liber.
- Burstein, M., Stanger, C., & Dumenci, L. (2012). Relations between parent psychopathology, family functioning, and adolescent problems in substance-abusing families: Disaggregating the effects of parent gender. *Child Psychiatry and Human Development*, 43(4), 631-647.
- Burstein, M., Stanger, C., Kamon, J., & Dumenci, L. (2006). Parent psychopathology, parenting, and child internalizing problems in substance-abusing families. *Psychology of Addictive Behaviors*, 20(2), 97-106.
- Centrum för utvärdering av socialt arbete (1996). *Barnet i den sociala barnvården*. (1. uppl.) Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS).
- Dahlberg, C. & Forssell, A. (2006). *BBIC i praktiken: att knäcka koden*. Lund: Studentlitteratur.
- Ewerlöf, G. & Sverne, T. (1999). *Barnets bästa: om föräldrars och samhällets ansvar*. (4., [utök.] uppl.) Stockholm: Norstedts juridik.
- Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (2009). *Missbruk och behandling, gamla problem – nya lösningar*. Stockholm: Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS). Hämtad den 2014-04-14, från <http://www.forte.se/upload/dokument/publiaktioner/pdf/missbruk.pdf>
- Gustavsson, B. (red.) (2004). *Kunskapande metoder inom samhällsvetenskapen*. (3., [rev.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Hawkins, J. D., Catalano, R. F., & Miller, J. Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin*, 112(1), 64-105. doi:<http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.112.1.64>
- Johansson, K. & Wirbing, P. (2005). *Riskbruk och missbruk: alkohol, läkemedel, narkotika : uppmärksamma, motivera och behandla inom primärvård, socialtjänst och psykiatri*. (2., [utök.] utg.) Stockholm: Natur och Kultur.

- Kirisci, L., Vanyukov, M., & Tarter, R. (2005). Detection of youth at high risk for substance use disorders: A longitudinal study. *Psychology of Addictive Behaviors*, 19(3), 243-252. doi:http://dx.doi.org/10.1037/0893-164X.19.3.243
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. (2. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Larsson-Swärd, G. (2009). *Vem bryr sig?: Barnperspektivet inom förskola, skola, socialtjänst, BUP och polis*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Locke, T. F., & Newcomb, M. (2004). Child maltreatment, parent alcohol- and drug-related problems, polydrug problems, and parenting practices: A test of gender differences and four theoretical perspectives. *Journal of Family Psychology*, 18(1), 120-134. doi:http://dx.doi.org/10.1037/0893-3200.18.1.120
- May, T. (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Minell, M. (2001). *Vad säger socialtjänstlagen?*. ([Ny utg.], rev. 2002). Stockholm: Gothia.
- Repstad, P. (2007). *Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. (4., [rev.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Sandin, B. & Halldén, G. (red.) (2003). *Barnets bästa: en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion..
- SFS. 2012:776. *Socialtjänstlag*. Stockholm. Socialdepartementet.
- SFS. 1983:47. *Föräldrabalk*. Stockholm. Justitiedepartementet.
- SFS. 1902:67. *Lag angående uppfostran åt vanartade och i sedligt avseende försummande barn*. Stockholm. Justitiedepartementet.
- Socialstyrelsen. (2014) *Från skrå till myndighet – den slingriga vägen till Socialstyrelsen*. Hämtad den 2014-04-09, från <http://www.socialstyrelsen.se/omsocialstyrelsen/socialstyrelsenshistoria>
- Socialstyrelsen. (2012). *Föräldraskap och missbruk*. Edita Västra Aros. Västerås: Socialstyrelsen. Hämtad 2014-03-04, från <http://www.socialstyrelsen.se/nyheter/2012januari/nyskriftomforaldraskaptillmissbruks-ochberoendevarden>
- Socialstyrelsen. (2014) *Nationella riktlinjer för missbruks- och beroendevården*. Hämtad den 2014-04-07, från <http://www.socialstyrelsen.se/riktlinjer/nationellariktlinjer/missbruksochberoendevard>
- Sommer, D., Pramling Samuelsson, I., & Hundeide, K. (2010). *Child perspectives and children's perspectives in theory and practice*. (ss.19-23). New York: Springer.

- Stice, E., & Barrera, M. (1995). A longitudinal examination of the reciprocal relations between perceived parenting and adolescents' substance use and externalizing behaviors. *Developmental Psychology*, 31(2), 322-334. doi:<http://dx.doi.org/10.1037/0012-1649.31.2.322>
- Sverige. Föräldrastödsutredningen (2008). *Föräldrastöd - en vinst för alla: nationell strategi för samhällets stöd och hjälp till föräldrar i deras föräldraskap : betänkande*. Stockholm: Fritze.
- Sverige. Missbruksutredningen (2011). *Bättre insatser vid missbruk och beroende: individen, kunskapen och ansvaret : slutbetänkande. Vol. 1, [Missbruksutredningens förslag]*. Stockholm: Fritze.
- Sverige. Socialstyrelsen. (2013). *Barns behov i centrum: grundbok BBIC*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Söderström, K., & Skårderud, F. (2009). Minding the baby. mentalization-based treatment in families with parental substance use disorder: Theoretical framework. *Nordic Psychology*, 61(3), 47-65. doi:<http://dx.doi.org/10.1027/1901-2276.61.3.47>
- Thunved, A. (2012). *Nya sociallagarna: med kommentarer, lagar och förordningar som de lyder den 1 januari 2012*. (25., [rev. och utök.] uppl.) Stockholm: Norstedts juridik.
- Ödman, P. (2007). *Tolkning, förståelse, vetande: hermeneutik i teori och praktik*. (2., [omarb.] uppl.) Stockholm: Norstedts akademiska förlag.

BILAGOR

BILAGA 1 - INFORMATIONSBREV

Information till deltagare

Undersökningen du blivit tillfrågad att delta i är en intressant studie som handlar om att få tillökad kunskap över ett specifikt område inom socialtjänsten, som vi båda är hängivna till. Vi är två studenter som går i termin 6 från socionomprogrammet vid Mittuniversitetet i Östersund. Syftet med undersökningen är att ta reda på hur utredare inom socialtjänsten upplever tillämpandet av ett föräldraperspektiv vid utredningar av missbrukande vårdnadshavare till barn. Vidare för att få en förståelse för hur föräldraförmågan beaktas i en vuxenutredning främst gällande missbruks- och beroendeproblematik, vill vi undersöka fyra olika kommuner i mellersta Norrland.

Vi skulle vilja ta del utav er utredningsmall som ni använder er av vid vuxenutredningar, det vill säga den tomma mallen utan ifylld information. Detta för att vi skulle vilja se vilka områden som berörs i en vuxenutredning, vilket kommer ligga till grund för våra intervjufrågor.

Härmed vill vi vänligen tillfråga två socialsekreterare inom vuxenstöds utredningsenhet att delta i denna studie för att öka förståelsen gällande föräldraförmågans beaktning i vuxenutredningar. Er medverkan består i att delta i en intervju på ca: 60 minuter. Intervjun kommer att bli dokumenterad med hjälp av en bandspelare, om ingen motsäger sig detta.

Viktig information för dig som deltagare att veta:

- Du är inte på något vis tvungen att delta i denna studie. Det är din egen fria vilja.
- Du kan när som helst avbryta ditt deltagande i studien utan att ge förklaring till varför.
- Det är din fulla rätt att inte svara på frågor du inte vill svara på.
- Informationen du ger ut under intervjun kommer endast att vara tillgänglig för personerna som utför studien.
- Resultaten i studien kommer att presenteras på ett sådant sätt att du som deltagare eller kommun du arbetar för inte kan bli identifierade.

Vid frågor som rör studien, vänligen kontakta oss eller vår handledare.

Emma Bergström: 073- XXXXXXXX
Studentmail: embe1105@student.miun.se
Teresia Tordsdotter 076- XXXXXXXX
Studentmail: teto1102@student.miun.se

Mittuniversitet Östersund, 831 25
Handledare:
Charlotte Persson
E-mail: Charlotte.Persson@miun.se

BILAGA 2 - INTERVJUGUDIE

Inledningsvis vill vi förtydliga att den inspelning av intervjun vi gör kommer bara att tillgänglig för oss, ingen utomstående kommer kunna ta del av den information du ger oss. Inspelningen kommer att beaktas som en digital anteckning för att hjälpa vår undersökning och vårt resultat. Inspelningen kommer att raderas efter avslutad uppsatsskrivning, du kommer vara anonym under hela forskningsprocessen. Vi vill vara tydliga med att en av oss kommer att hålla i intervjun och den andra kommer att ha en mer observerande och uppföljande roll under intervjun. Du kan när som helt välja att avbryta intervjun och du behöver inte svara på de frågor som du inte känner dig bekväm med. Har du några frågor till oss innan vi börjar? Om inte, kan du ställa frågor närsomhelst under intervjun om du funderar över något.

Bakgrundsfakta

- Vilken utbildning har du?
- Hur länge har du varit yrkesverksam inom socialtjänsten?
- Vilka områden i klientens liv berör ni i era utredningar?
- Vilka områden anser ni är viktigast för en lyckad utredning?

Utredningsmall

- Hur upplever ni den utredningsmall ni använder er av?
- Ser ni något behov av att utveckla/förändra den utredningsmall ni använder er av?
- Samtalar ni något om hur klienterna upplever sig klara av sin föräldraroll?
- Hur går ni tillväga i samtalet?
- På vilket sätt är det gynnsamt att fråga klienten om dennes föräldraförmåga?
- Förhåller sig utredningsmallen till de nationella riktlinjerna för missbruks- och beroendevården?

Professionella erfarenheter

- Hur upplever ni att samtala med klienten kring dennes föräldraskap och barn?
- Hur ser uppfattningen ut kring detta på arbetsplatsen?
- Anser ni att barnperspektivet beaktas mer i de fall där missbrukade föräldern utreds än vad föräldraförmåga gör?

BILAGA 3 – ANALYS AV UTREDNINGARNA

Tematisering	Kommun blå	Kommun grön	Kommun gul	Kommun röd
Rubriker i utredningsmallarna	Familj	Andledning till utredning	Närmast anhörig	Aktuell fråga
	Barn	Utredningsmetodik	Andledning till utredning	Anledning till utredning
	Bostad	Tidigare kontakt med socialtjänsten	Utredningsförfarande	Samtycke
	Sysselsättning	Nuvarande situation	Förslag till beslut/ beslut	Familjesituation
	Hälsa	Familjeförhållanden	Delgivning av utredning datum/ underskrift	Utbildning/arbete
	Ekonomi	Utbildning- och arbetssituation	Familj/nätverk/fritid	Bostadsituation
	Orsak till utredning	Ekonomi/försörjning	Barnet/barnens situation	Alkohol/droger
	Planering	Fritid	Bostad	Hälsa
	Bedömning	Hälsa	Utbildning/ sysselsättning/ ekonomisk situation	Nätverk/relationer
	Beslut	Missbruk	Aktuell situation	Tidigare behandlingsinsatser
		Tidigare insatser/åtgärder /placeringar	Tidigare kännedom och insatser	Ekonomi
		Kriminalitet	Hälsa	Den enskildes perspektiv
		Den enskildes syn på situationen	Alkohol och droger	Sammanfattning/ bedömning
		Inhämtade upplysningar	Kriminalitet	Mål
		Referenter	Vårdplan	Kommunicering
		Under utredningen vidtagna åtgärder	Medgivande/ referenter	Förslag till beslut
		Barnperspektivet/ anhörigperspektiv	Sammanfattning	Beslut
		Sammanfattning	Bedömning	Delgivning
		Bedömning	Besvärshänvisning	Besvärshänvisning
		Arbetsplan/vårdplan		
	Förslag till beslut			
	Egenavgift			
	Kommunicering			

BILAGA 4 – ANALYS AV INTERVJUTEXTERNA

Vi kommer att analysera intervjuskripterna med meningskoncentrering i förhållande till våra tre frågeställningar.

Utredningsmallarnas utformning	Barnperspektiv kontra föräldraförmåga	Utredningsmallarnas innehåll	Mallarna kontra nationella riktlinjerna
	Rosa från kommun röd: ”Barnen belyser vi mer även om vi inte har de som en rubrik i dagsläget utan vi skriver till det om det finns barn. Föräldraförmågan lämnar vi över till familjeenheten”.	Gunnar från kommun gul: ”Jag kan tycka att det finns en tröghet i att förändra det här datasystemet någonstans, att man kanske skulle kunna lägga in mer lathundsfrågor som kopplar till rubrikerna än vad den gör idag”.	Bodil från kommun blå: ”Jag tycker nog att vi nu börjar använda samma språk som iaf primärvården med riskbruk, missbruk och beroende eftersom vi använder oss av AUDIT. Jag tycker att riktlinjer har gjort att vi talar samma språk och att vi har blivit mer faktiska i vårt språk”.
	Gustav från kommun gul: ”Föräldraförmåga eftersom jag aldrig träffar barnet. Det som blir är ju föräldrars relation till barnen vilket blir mer en föräldrafokus tycker jag.”	Rebecka kommun röd: ”Med ändring i mallen tror jag att det blir bättre för att alla kommer göra utredningarna mer lika då alla är utbildade i ASI, där det är strukturerade frågor som är under varje rubrik”.	Greta från kommun grön: ”Det pågår mycket på missbruks- och beroendområdet på övergripande nivå, det är spännande när det nu ska ner på verksamhetsnivå. Vi får vara med och utveckla arbetet tillsammans med hälso- och sjukvården. Våren 2015 ska de nya nationella riktlinjerna vara klar”.
	Bodil från kommun blå: ”Nä vi brukar nog beskriva barnperspektivet utifrån hur barnen påverkas av missbruket tex Pelle 9 år hur påverkas han av och sedan brukar perspektivet vara uppifrån på hur Pelle har det. Det är nog mer barnet alltså”.	Gunilla från kommun grön: ”Det går alltid att utveckla, men vi skulle kunna utveckla att jobba mera kring att få medgivande till att prata med anhöriga, inklusive barn.”	Rebecka från kommun röd: ”Det finns inte direkta rekommendationer från Socialstyrelsen om hur en utredningsmall ska se ut. Jag har ringt och frågat dem angående detta och en handläggare rekommenderade då att vi skulle använda oss utav samma rubriker som ASI:n har”.
Centralt tema	Ett uppmärksammande av barnen i utredningar	Benägenhet till förändring av mallen	Riktlinjernas betydelse för handläggare
Slutsats av analys	Uppmärksammandet av barnen har visat sig vara olika beroende på	Majoriteten av socialsekreterarna förtydligar deras vilja	De nationella riktlinjerna för missbruks- och

	vilken utgångspunkt och tillvägagångssätt den enskilde socialsekreteraren arbetar efter.	att se en förändring i utredningsmallarna för att få dem mer enhetlig och lika för varje socialsekreterare inom vuxenstöd.	beroendevården har fått olika respons från våra socialsekreterare gällande betydelsen av dem i det dagliga arbetet. Många kan tycka att riktlinjerna behöver uppdateras, vilket den kommer göra. Det färdigställda arbetet med riktlinjerna kommer publiceras år 2015.